

**PLURALISME, DEMOCRATIE
EN POLITIEKE KENNIS**

HANS BLOKLAND

PLURALISME, DEMOCRATIE EN POLITIEKE KENNIS:
ONTWIKKELINGEN IN DE MODERNE TIJD

EEN REHABILITATIE VAN DE POLITIEK

© 2005, Hans Blokland, Rotterdam

Aan Kim Markeesha, allicht

Increasingly the constitutional, legal, political and other devices by means of which people were traditionally supposed to ensure some influence over the shaping of their lives and their society – if only negative influence – are becoming ineffective. This is not merely in the sense in which they have always been ineffective for the “labouring poor” in any but a trivial manner, but that they are increasingly irrelevant to the actual machinery of technocratic and bureaucratized decision. ‘Politics’ are reduced to public relations and manipulations. Decisions as vital as war and peace not merely by-pass the official organs for them, but may be taken - by a handful of central bankers, by a president or prime minister with one or two backroom advisors, by an even less identifiable interlocking of technicians and executives - in ways which are not even formally open to political control.

Eric Hobsbawn (1971: 31)

As it is not a settled question, you must clear your mind of the fancy with which we all begin as children, that the institutions under which we live, including our legal ways of distributing income and allowing people to own things, are natural, like the weather. They are not. Because they exist everywhere in our little world, we take it for granted that they have always existed and must always exist, and that they are self-acting. That is a dangerous mistake. They are in fact transient makeshifts; and many of them would not be obeyed, even by well-meaning people, if there were not a policeman within call and a prison within reach.

George Bernard Shaw (1928: 1)

Voorwoord

Dit boek kan men lezen als een onderdeel van een studie naar de politieke gevolgen van de modernisering, alsmede naar de wenselijkheid en de mogelijkheid de politiek in een moderne samenleving te rehabiliteren. Ik begon hieraan in 1993 als fellow van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Het in 2001 verschenen *De Modernisering en haar Politieke Gevolgen* (Amsterdam, Boom) was hiervan een product. Het laatste geldt ook voor de studie die ik na *Pluralisme, Democratie en Politieke Kennis* zal publiceren. Hoewel onderdeel van één project kunnen alle boeken zonder problemen onafhankelijk van elkaar worden begrepen. Wel delen zij een aantal leidmotieven. De belangrijkste hiervan is de vraag welke democratische mogelijkheden hedendaagse burgers nog hebben om gezamenlijk richting te geven aan hun samenleving. Het laatste is een wezenlijk onderdeel van politieke vrijheid. In mijn opvatting komt de politieke onvrede of malaise die de westerse democratieën vandaag kenmerken, in hoge mate voort uit het wijdverbreide gevoel, dat deze politieke vrijheid tamelijk beperkt is geworden. Alleen wanneer burgers door politiek handelen meester worden over de ontwikkeling van hun samenleving, en mede daarmee over hun persoonlijke leven, kan deze onvrede verminderen. Vandaar dat het onderhavige project *Een Rehabilitatie van de Politiek* als overkoepelende titel draagt.

Gedurende de totstandkoming van dit boek heb ik van verschillende mensen en instellingen steun mogen ontvangen die ik hier met naam wil noemen. Rudi Wielers, Ruud van der Aa en Jos de Beus dank ik voor hun opbouwende reacties op diverse hoofdstukken. De Faculteit der Politieke Wetenschappen van Yale University ben ik erkentelijk voor de gastvrijheid die ik de laatste jaren in diverse perioden mocht genieten. Vriendschap alsmede intellectuele uitdagingen mocht ik in deze tijd vooral ontvangen van Robert Dahl, Charles Lindblom en Robert Lane. Het SNS REAAL Fonds ben ik erkentelijk voor een aanzienlijke bijdrage aan de publicatiekosten van dit boek. Tot slot gaat mijn dank uit naar Ton Kreukels en Talja Blokland die het gehele manuscript van uitvoerig commentaar hebben voorzien en ook op tal van andere wijzen hebben bijgedragen aan zijn voltooiing.

New Haven, zomer 2004

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 Inleiding

- 1 De meerdere theoretische niveaus of verhalen van deze studie 4
- 2 De opbouw van het betoog 6

Hoofdstuk 2 Een Amerikaanse aanloop

- 1 De afwezigheid van directe intellectuele inspirators en voorbeelden 9
- 2 Enige opmerkingen over de historische context 13
  - 2.1 De Great Crash en de New Deal 13
  - 2.2 Het Keynesiaanse paradigma 14
  - 2.3 De naoorlogse herweging van markt en politiek 16
  - 2.4 Het uitdenken van een betere samenleving 20
- 3 De politieke en filosofische achtergrond 21
  - 3.1 De vanzelfsprekende liberale politieke context 21
  - 3.2 Ethisch pluralisme en liberalisme 23
  - 3.3 Het pragmatisme als levenshouding 24
- 4 Pluralistische voorlopers 28
  - 4.1 De traditioneel grote rol van maatschappelijke organisaties in Amerika 28
  - 4.2 Het etatisme binnen de negentiende-eeuwse politicologie 29
  - 4.3 De pluralistische kritiek van Laski en anderen op het staatsdenken 30
  - 4.4 Een te hoog voetstuk voor Arthur F. Bentley 33
  - 4.5 Earl Latham over de nooit aflatende machtsstrijd tussen groepen 36
  - 4.6 David B. Truman 39
    - 4.6.1 De onvermijdelijke belangengroepen in een open besluitvorming 41
    - 4.6.2 Overlappende groepslidmaatschappen en potentiële belangengroepen 43
    - 4.6.3 Een adequate belangenbehartiging verklaart de politieke stabiliteit 45
    - 4.6.4 Voorstellen om de schaduwzijden van belangengroepen te verlichten 46
- 5 Zorgen over de electorale politieke incompetentie 48
  - 5.1 Het psychologisch vertoog in het interbellum 49
  - 5.2 De politieke wetenschap noodzaakt een nieuwe democratische theorie 51
  - 5.3 Deweyisme als theorie van de democratie 52
  - 5.4 Naoorlogse empirische onderzoeken naar electorale competentie 55
  - 5.5 Bernard Berelson over weldadige politieke onverschilligheid 56
- 6 Balans 60

Hoofdstuk 3 Buitenlandse politiek en politieke incompetentie

- 1 Drie criteria van democratische besluitvorming 63
- 2 De invloeden op en de beperkingen van de volksvertegenwoordiger 64
- 3 Drie wijzen om de bestaande besluitvorming te verbeteren 66

- 4   Waarom men de keuze van middelen niet aan deskundigen kan laten 67
- 5   Het bevorderen van de politieke competentie 69
- 6   Gewenste hervormingen van het politieke stelsel: party government 71
- 7   Balans: het emancipatiedilemma 73

Hoofdstuk 4 Een gezamenlijk vertrekpunt

- 1   De juiste sociale technieken en het einde der ideologieën 79
- 2   Zeven breed gedragen doeleinden van rationeel sociaal handelen 80
- 3   Calculatie en beheersing als condities van rationeel sociaal handelen 83
- 3.1 Vier processen van calculatie 83
- 3.2 Vier technieken van beheersing 86
- 4   Het prijssysteem 87
- 4.1 Hoe de ondernemers via het marktmechanisme worden beheerst 88
- 4.2 Markt en socialisme kunnen samengaan 89
- 5   De hiërarchische ordening 91
- 5.1 De bureaucratie en de oorzaken en redenen van haar verbreiding 91
- 5.2 De onvermijdelijke kosten van onontbeerlijke bureaucratieën 93
- 5.3 Het primaat van de politiek en sociale vernieuwing als tegenwichten 95
- 6   De polyarchie 97
- 6.1 De polyarchie als oplossing voor het basisprobleem van de politiek 97
- 6.2 De maatschappelijke bestaansvoorwaarden van een polyarchie 99
- 6.2.1 Sociale indoctrinatie in de wenselijkheid van de democratie 99
- 6.2.2 Maatschappelijke consensus over basiswaarden 100
- 6.2.3 Een aanzienlijke mate van sociaal pluralisme 100
- 6.2.4 Een relatief hoog niveau van politieke participatie 102
- 6.2.5 Roulatie van politieke leiders 103
- 6.2.6 Zekerheid, sociale gelijkheid en algemeen onderwijs 103
- 6.2.7 Enige onhoudbare bezwaren tegen inkomensnivellering 104
- 7   ‘Bargaining’ 107
- 7.1 De gevolgen voor de rationaliteit en responsiviteit der politiek 108
- 7.2 ‘Party Government’ ter bestrijding der schaduwzijden van bargaining 110
- 8   Hiërarchische en polyarchische versus prijssysteem technieken 112
- 8.1 Enige technische gebreken van de polyarchie en de hiërarchie 112
- 8.2 Enige tekortkomingen van het prijssysteem 113
- 8.2.1 De manipulatie van de burger door de economische en politieke elite 115
- 8.2.2 Het maatschappelijk beperkte perspectief van marktkeuzen 116
- 8.3 Doelmatigheid en innovatiekracht van publieke en private organisaties 117
- 9   Bargaining versus het prijssysteem 119
- 9.1 Medezeggenschap en de illegitimiteit van privaat ondernemerschap 119
- 9.2 Een prélude op het neocorporatisme-debat: national bargaining 121
- 10   Verbeterde technieken ter realisering van het Verlichtingsproject 124
- 10.1 Het einde van het klassieke liberalisme en socialisme 124
- 10.2 De planning van persoonlijkheden 125
- 11   Tussenbalans 127
- 11.1 Interdisciplinariteit, wetenschappelijke vooruitgang en naïveteit 128
- 11.2 De receptie van *Politics, Economics, and Welfare* 131
- 11.3 De eindeloze ‘einde van de ideologie’- beweging 133

- 11.4 De modernisering en het einde van de Grote politiek 134
- 11.5 De tijdgeest van Weber, Mannheim en Schumpeter 135
  - 11.5.1 Schumpeter, en Dahl en Lindblom 136
  - 11.5.2 Mannheim en Dahl 139

Hoofdstuk 5 De behavioralistische stemming

- 1 De voedingsbodem van het behaviorisme 146
  - 1.1 Bentley, Wallas en Merriam 146
  - 1.2 Duitse vluchtelingen, maatschappelijke irrelevantie, fondsen, en meer 148
  - 1.3 De invloed van Popperiaanse wetenschapstheoretische noties 149
- 2 De toestand en de toekomst van de politicologie volgens David Easton 151
  - 2.1 Feiten, weetjes en wetjes 151
  - 2.2 De noodzaak van theorieën 152
  - 2.3 Kan de politicologie een wetenschap worden? 153
  - 2.4 De onvervulde functie van de normatieve politieke theorie 155
  - 2.5 De potentie van de in de politicologie vigerende evenwichtstheorie 157
- 3 Dahls kritiek op de oude en de nieuwe politicologie 160
- 4 Lindbloms lof van de bestaande politiek-wetenschappelijke kennis 165
- 5 Een grafscript voor een succesvol protest 168
  - 5.1 Een sobere omschrijving van het behaviorisme 168
  - 5.2 De verworvenheden van het behaviorisme 170
  - 5.3 De toekomst en het lijmen van de brokstukken van de politicologie 172
- 6 Enige eerste waarnemingen over het behaviorisme 173
  - 6.1 De schaarste aan wetenschapstheoretische reflectie 174
  - 6.2 Bouwen van de grond af? 175
  - 6.3 Bouwen tot in de hemel? 177
  - 6.4 Behaviorisme versus behavioralisme: louter zintuiglijk waarnemen? 178
  - 6.5 Tégen de politieke filosofie? 179
  - 6.6 Economische theorie van de democratie, evenwicht en rationele keuze 181

Hoofdstuk 6 Een logische analyse van de polyarchie

- 1 Een voorwoord tot een democratische theorie 186
  - 1.1 De democratie volgens James Madison 186
  - 1.2 De populistische democratie 189
  - 1.3 Een haalbaar alternatief: de polyarchie 191
  - 1.4 Het beperkte belang van constitutionele waarborgen tegen tirannie 192
  - 1.5 Minderheden heersen binnen door meerderheden gezette kaders 193
- 2 Enige kanttekeningen bij een voorwoord 196
  - 2.1 Symbolisme en deductieve logica 196
  - 2.2 Natuurrechten of een sociale besluitprocedure 199
  - 2.3 Normatieve uitgangspunten en politieke wetenschap 199
  - 2.4 Dahls groeiende economisch individualisme 200

Hoofdstuk 7 Empirisch onderzoek naar de polyarchie

- 1 Empirisch onderzoek naar de machtsverdeling 203
  - 1.1 Het debat tussen elitisten en pluralisten 204
  - 1.2 Het definiëren en onderzoeken van macht 206

1.3	Dahls onderzoek in New Haven	208
1.3.1	De centrale vragen en de onderzoeksmethoden	209
1.3.2	De indirecte macht van het apolitieke stratum	210
1.3.3	Vijf patronen van leiderschap	211
1.3.4	Gespecialiseerde invloed en verspreide ongelijkheden	213
1.3.5	Hoe een actieve minderheid waakt over de democratie	216
1.3.6	De wisselende receptie van Who Governs?	219
2	Een tevreden politieke democratie of een tevreden politicoloog?	221
2.1	De democratie als een methode van conflictbeslechting	221
2.2	Pluralisme in plaats van meerderheidsbeslissingen	223
2.3	Sociale consensus als bestaansvoorwaarde van de democratie	224
2.3.1	De brede maatschappelijke consensus in de Verenigde Staten	225
2.3.2	Alle Amerikanen bezitten dezelfde politieke ideologie	227
2.4	Politieke partijen en kiezers	229
2.4.1	De irrelevantie van ondemocratische partijbesluitvorming	229
2.4.2	Partijen en de rationaliteit van de publieke besluitvorming	229
2.4.3	De rationaliteit van de kiezers	230
2.5	Vier strategieën tot beïnvloeding van de politieke besluitvorming	231
2.5.1	Waarom is er geen Amerikaanse socialistische partij?	232
2.5.2	Het sociaal pluralisme belemmert de collectieve wilsvorming	234
3	Vergelijkend onderzoek naar de bestaanscondities van polyarchieën	235
3.1	De kenmerken van een polyarchie	235
3.2	De sociaal-economische ontwikkeling verklaart weinig	237
3.3	Sociale ongelijkheid vormt geen belemmering voor politieke stabiliteit	238
3.4	Bij voorkeur van grotere betwisting naar grotere insluiting	240
3.5	De aan- of afwezigheid van maatschappelijke kloven	241
3.6	Het belang van een verspreiding van de democratische overtuiging	242
3.6.1	Specifieke opvattingen die een polyarchie ondersteunen	242
3.6.2	De oorsprong van politieke opvattingen	244
3.7	De beperkte mogelijkheden hegemonieën te democratiseren	245
4	Excursie: de gebrekkige Civil Society van Tsjechië	248

Hoofdstuk 8 Pleidooien voor democratische participatie

1	De participanten, hun bezwaren en hun favoriete opposanten	261
2	De klassieke theorie: ideaal of werkelijkheid?	263
3	Dubieus systeemdenken	265
4	Angst voor ideologie, participatie en veranderingen in de status quo	266
5	Het onbegrepen dynamische karakter van de klassieke theorie	267
6	Het elitisme van de pluralisten en hun blindheid voor sociale onvrede	268
7	Dahls verweer tegen aantijgingen van elitisme	270
8	Carole Pateman over economische democratie en Schumpeter	273
9	De kosten van democratische participatie en deliberatie	276
10	Dahls reactie op de democratiseringsbeweging	278
10.1	De legitimatie van gezag en de kosten van participatie	279
10.2	Een commune is geen land	281
10.3	Sociale ongelijkheid is een obstakel van een volwaardige democratie	284
10.4	De ondernemings-leviathan en een pleidooi voor marktsocialisme	286

- 10.5 Het staatsmonster en de kloof tussen politiek en burger 289
- 10.5.1 De instelling van jury-adviesraden voor gekozen beleidsmakers 290
- 10.5.2 De onleefbaarheid en overbodigheid van de megalopool 291
- 10.5.3 De introductie van stadsdeelraden en de planning van nieuwe steden 292
- 11 Hoe de democratisering uitloopt op basisme of neopopulisme 293
- 11.1 Politieke participatie en algemeen of particulier belang 295
- 11.2 Participatie door internet en referenda: de burger eindelijk de baas? 297
- 12 De invloed van Schumpeter op de naoorlogse democratische theorie 301
- 12.1 Twee interpretaties van Schumpeter en het pluralisme 302
- 12.2 Schumpeter, de pluralisten en de economische democratische theorie 306
- 12.3 Bezitten pluralisten geen normatieve criteria? 308
- 12.4 Gaat het in het pluralisme slechts om de competitie tussen leiders? 309
- 12.5 Pateman en de noodzaak van het lezen van de authentieke teksten 310

Hoofdstuk 9 Macht & onmacht in de polyarchie

- 1 Macht en onmacht: enige theoretische noties 315
- 1.1 Dimensies van machtsuitoefening 315
- 1.2 Hebben mensen 'echte' belangen? 318
- 1.3 Moeilijkheden van de radicale conceptie 320
- 2 Ongehoorde stemmen 322
- 2.1 Matthew Crenson onderzoekt de depolitiserings van luchtvervuiling 323
- 2.2 Michael Parenti's perspectief vanaf de onderkant 326
- 2.3 Lewis Lipsitz' grieven der achtergestelden 330
- 3 William Domhoff over de Amerikaanse heersende klasse 335
- 3.1 Enige politieke en methodologische uitgangspunten 336
- 3.2 Vier processen van machtsuitoefening door de heersende klasse 339
- 3.3 Ook New Haven wordt gedomineerd door een elite 341
- 4 Dahls terloopse en impliciete antwoord op kritiek op Who Governs? 343
- 5 Het gelijk van de politicologie en de politieke overwinning van rechts 345
- 6 De corrumpering van het Amerikaanse sociale en politieke stelsel 348
- 7 Het maken van sociale consensus en de ideologie der winnaars 355
- 8 Opnieuw het emancipatiedilemma 357

Hoofdstuk 10 Wetenschapstheoretische bedenkingen

- 1 Een wilde tuin van grieven 361
- 2 Kernen van kritiek 368
- 3 Dahls distantie en tevredenheid in de jaren vijftig en zestig 371
- 4 De invloed van denkmodellen op de waarneming 373
- 4.1 Metafysische, epistemologische en ethische uitgangspunten 374
- 4.2 Mens- en maatschappijbeelden en hun herkomst 377
- 4.3 Neutraliteit in de politieke wetenschappen 379
- 4.4 Het verwachten en onderzoeken van consensus of conflict 382
- 4.5 Onevenwichtig denken binnen het evenwichtsmodel 385
- 4.6 Een door ons onderschreven theorie bevestigen wij met ons gedrag 390
- 5 Natuur- versus menswetenschappen 391
- 5.1 Dahls bescheiden onderzoeksbevindingen en de oorzaken hiervan 391
- 5.2 Positivisme en positieve politieke vrijheid 395

- 5.3 De interpretatieve methode als alternatief 396
- 5.4 Zijn belangrijke, complexe gebeurtenissen doorgaans uniek? 399
- 5.5 Zwakheden van de wetenschappelijke en interpretatieve methode 400
- 5.6 De dagelijkse wetenschapsbeoefening en kwaliteit 402

Hoofdstuk 11 Moderne politiek en moderne politicologie

- 1 Behavioralisme, relevantie en relativisme 408
  - 1.1 Dahls weerwoord 408
  - 1.2 Brecht, Weber en het wetenschappelijk waarderelativisme 410
  - 1.3 Rationalisering en de feitelijke terugtrekking uit de waardesfeer 413
- 2 De naturalistische politiek opvatting: Bay over pseudopolitiek 417
- 3 Het kleinpolitieke verzet van de tegencultuur tegen de kleine politiek 421
  - 3.1 Een groeiende onvrede in een moderniserende samenleving 422
  - 3.2 De onschuld van Charles A. Reich 424
    - 3.2.1 De bestaande maatschappelijke problemen 425
    - 3.2.2 Ons tijdelijk gebrek aan maatschappelijk bewustzijn 426
    - 3.2.3 De Corporatieve Staat gaat aan zijn interne contradicties ten onder 428
    - 3.2.4 De bewustzijnsverruiming van de nieuwe generatie 430
    - 3.2.5 De bewustzijnsrevolutie 431
- 4 Politieke machteloosheid en het uitblijven van de revolutie 432
- 5 Robert Lane en het onbehagen in marktdemocratieën 433
  - 5.1 Een epidemie aan depressies, wantrouwen en vervreemding 434
  - 5.2 De hedonistische tredmolen en de ondervoeding aan gemeenschap 437
  - 5.3 De weg naar huis 439
- 6 Een ouderwets antwoord op moderne maatschappijproblemen? 440
  - 6.1 Dahls gevecht met de naturalistische politiekconceptie 442
  - 6.2 Grote en waarlijke politiek 445

Bibliografie 449

Namenregister 463

Zakenregister 469